

Goat's Goading

פסח #2 - חד גדיא

One kid, one kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came a cat and ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came a dog and bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came a stick and hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came a fire and burnt the stick that hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came water and extinguished the fire that burnt the stick that hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came an ox and drank the water that extinguished the fire that burnt the stick that hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came the slaughterer and slaughtered the ox that drank the water that extinguished the fire that burnt the stick that hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Along came the angel of death and killed the slaughterer who slaughtered the ox that drank the water that extinguished the fire that burnt the stick that hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

Then came the Holy One, Blessed is He and killed the angel of death who killed the slaughterer who slaughtered the ox that drank the water that extinguished the fire that burnt the stick that hit the dog that bit the cat that ate the kid — that my father bought for two zuzim.

One kid, one kid.

מעט אמירתו - דעת היעב"ץ

ה) ומצינו עוד מעט לאומרו בסוף התנדה בפירוש ההגדה מהגאון רבי יעקב עמדין:

חד גדיא שיר נכבד הזה. הוא שיר קדום לא נודע מהבתי, ונוסד בלשון ארמי להועיל גם להומן עם שהורגלו בלשון זה. לפי שלילי פסח זמן חירות הגמור וכל איש שורר בביתו כשר נכבד ושמת ביותר, וכן תאכל ושבעת ורם לבבך וכו', ע"כ יסד מחברו לאמרו בלילות אלו לשבר שמחת וגאון לבם, ליראה את השם הגדול והנוכח.

המתעבר על ריב לא לו - דעת הבן איש חי

ו) בבן איש חי (הגדה של פסח ארצות חיים ו"ה כרך שני) כתב מעט נוסף לאמירת פיוט זה והלימוד ממנו:

ותנה בוח נבין בס"ד המעט שאנחנו קוראין את פומון חד גדיא בליל פסח אחר התנדה. והוא, כי שמעתי מקשים בשם המפרשים ז"ל בפומון זה של חד גדיא, כי הגה לכאורה נראה שהשונרא עשה שלא כרין דאכליה לגדיא, ואם כן הכלבא שנשך לשונרא עשה כרין, והחוטרא שהכה לכלבא עשה שלא כרין, והנורא ושרף לחוטרא עשה כרין, וכן על זה הדרך עד הסוף. ותמצא שנראה לכאורה חס ושלום שהקב"ה כביכול עשה שלא כרין חס ושלום, ואיך יתכן זה. ותירצו בשם המפרשים ז"ל, כי הגם שבאמת השונרא עשה שלא כרין דאכליה לגדיא, אבל עם כל זה יש עון אשמה על הכלבא שנשך אותו, כי מי הכניסו בוח הענין לחיות הוא גואל הדם של הגדיא, ומי שם אותו שופט בארץ לשפט שפוט, ולמה נכנס בתחום שאינו שלו. ועל כן בא החוטרא והכה אותו בעבור זה, ונמצא שהחוטרא כרין עשה שהכה לכלבא. ומאחר שהחוטרא עשה כרין, ממילא הנורא עשה שלא כרין, וכן על זה הדרך עד הסוף, נמצא שהקב"ה עשה כרין, נמצא שכל זה הפומון הוא בנוי על פי משפט זה שהכלבא נתחייב על שהכניס עצמו בעמק שאינו שלו.

חיינו שלכאורה החתול עשה עוולה באכילת הגדי, אם כן הכלב עשה כרין, ואם ממושיכים חשבון זה עד הסוף, נמצא שהצדק והמשפט עם מלאך המות, ואם כן קשה למה המיתו הקב"ה. אלא מבואר אנו למדין שאין לו לאדם להתעבר על ריב לא לו, ולכן לא היה לו לכלב להכניס עצמו במריבה זו, ונמצא שהוא החוטא והכל עולה יפה.

וממשיך לבאר על פי זה את הקשר שבין פיוט זה למצות סיפור יציאת מצרים:

וכן כאן הוא גבי פרעה ומצרים, כי אמת שישאל חס צריכים להשתעבר מבח גורתו יתברך אבל הם מה להם להכניס עצמם בוח הענין לשפוט שפוט, ולמה נתקנאו הם יותר מן הכל, מאחר שאין הדובר הוה נוגע להם. הלא ישראל הם בניו יתברך, אם גור עליהם גורה הוא יודע איך יעשה להם, ומה לו לאיש ור וכרי להכניס עצמו בדבר שבין אב לבנו.

מגיד הרקיע

פיוט זה החום וסתום - מה עניינו, מה כוונת הפייטן בסיפור זה, ומה הקשר והשייכות של פיוט זה ליציאת מצרים והגדה של פסח.

מקור הפיוט

ב) והנה אף שלפום ריהטא לא נראה שיש חכמה עמוקה בפיוט זה, והוא דומה לשיר של ילדים קטנים, מכל מקום יש לידע שמקורו בהררי קדש, והמנהג לאומרו בליל הסדר הוא מנהג קדמון, וכך הביא בהגדה של פסח 'מרבח לספר':

כי מצאו זה הפיוט 'אחד מי יודע' גנוז וכתוב על קלף בבית המדרש של הרוקח בגרמייזא, וקבעו אותם לדורות לומר בליל פסח.

מעט אמירתו - דעת התשב"ץ

ד) בהגדה של פסח 'כמוצא שלל רב' (עמ' שמש) הביא את דברי התשב"ץ, שהמסותרין והתעלומה שיש בפיוט זה, הוא גופא המעט שקבעו לאומרו בליל הסדר בסוף ההגדה:

מאות רבות של פירושים נאמרו לכאר את עניינו של פיוט זה שתיקנו לומר לאתר הסדר, ועל שייכותו לסיפור יציאת מצרים. קונטרסים רבים על אותו "חד גדיא" חוברו במהלך הדורות, מי בדרך פשט, מי ברמו ומי בדרך הפז.

ואכן, לדברי התשב"ץ בפירושו להגדה, "חד גדיא" חובר למטרה זו: כדי שהכל יעסקו בפתרון הענין והנראה ככתב חידה, ומתוך כך ירבו בסיפור יציאת מצרים. וכך לשון התשב"ץ: "חד גדיא - מחבר זה כתב השיר בדרך חידה, במשל נסתר ונפלא, כדי שהבאים אחריו ישתוממו על זה, וכל אחד יתן אל ליבו להתבונן בה ולפתור החידה, ועל כן כל אחד יפרש את שחתו כיד ה' הטובה עליו, ועל ידי זה ירבו לספר ביציאת מצרים, כי על פי רוב כל אחד ירצה לפתור את החידה...".

חיינו שמשום שפיוט זה אינו מובן לפי פשוטו, ומעורר את תשומת לבם של המזמרים אותו, לכן תקנוהו בסוף הסדר, כדי שהאומרים אותו יתנו אל לבם לדרוש ולחקור בו, ומתוך כך יבאו לידי קיום של 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים'.

In remembrance of the Temple we do as Hillel did in Temple times: He would combine (the pesach-offering,) matzah and maror in a sandwich and eat them together, to fulfill what it says [in the Torah]: They shall eat it with matzos and bitter herbs.¹

10

* ואתא תורא ושתיא למיא - בא ישמעאל ולקח המלוכה מאדום. כפי שכתוב במדרש "תור וגוזל" תור מלשון שור וזה משול לישמעאל.

וממלכות ישמעאל יקח את המלוכה משיח בן יוסף, שיהרג ע"י מלאך המות, ולבסוף יהרוג הקב"ה לאותו רוצח ותבוא הגאולה.

11

חד גדיא וכו'

כתב בהגדת "חסד לאברהם": הנה במאמר זה ראיתי פנים שונים ואין דבריהם מתיישבים על הלב מאומה, לכן אמרתי לא אשגה כאשר ארשום מה שנראה לי בהבנת המאמר הנפלא הזה, גם כי ידעתי בעצמי שלא יצאתי ידי חובת הבנת מאמר זה בתכלית כוונתו, עכ"ז פעלתי שיהיה ענינו יותר קרוב ממה שפרשנו הם, דע כי מאמר זה נתקן ימים רבים אחר החורבן כמו שהוסיפו אחר החורבן מאמר הא לחמא עניא כו'. וכל עיקר תיקון מאמר זה לדעתי כי אחרי ראותם את ימי הגלות הולכים ומאריכים, יראו לנפשם פן יתייאשו הדורות הבאים אחריהם מן הגאולה, כי הגלות הראשונה לא נמשכו כ"כ זמן גדול כזמן הגלות האחרון הזה, על זה יסדו לנו מאמר זה חד גדיא כו'. והוא משל נפלא לענין חיוב מבטחנו בו יתברך.

12

בספר "הסדר הערוך" (ח"ב פרק קט) כתב: רוב מפרשי ההגדה מפרשים שהגדי רומז לישראל, שהיא כבשה אחת בין שבעים זאבים, החתול, הכלב, המקל, האש המים, השור השוחט ומלאך המות - הם אומות העולם שנלחמות זו בזו, לאחר שטרפו את השה. עד שלבסוף בא הקב"ה ושוחט למלאך המות, רמז למלחמת גוג ומגוג, ואז זוכה הגדי לגאולת עולם.

[315] The Novominsk Haggadah

13

This *piyut* is an enigma. Much has been said to explain these cryptic words, all *al pi remez*. The end of the Seder represents the End of Time, days about which Daniel says (*Daniel* 12:9): *כי סתמים: והתמים הדברים עד עת קץ and sealed until the time of the End. We do not know how past and present events will lead to the final end, the revelation of the glory of Hashem's Kingship. One thing is clear, though. Throughout history, great powers rise, have their hour of fame, and disappear. Some last for decades, others a few centuries, but all come to an end. Mighty empires seem invincible, only to falter and collapse, disappearing into oblivion. That is what happened to the Egyptians, the Babylonians, the Greeks, and the Romans. No empire can outlive its designated time.*

And that is the message of this *piyut*. We don't know how or when the *galus* will end, but this much we do know: There will come a day when the Ribbono Shel Olam will finally eliminate all evil in this world, *וְיָשָׁב ה' לְבֵדוֹ, and Hashem alone will be exalted on that day (Yeshayahu 2:11).* *Hakadosh Baruch Hu will come and slay the Malach HaMaves. May we be zocheh bim'heirah b'yameinu!*

ביאור פיוט חד גדיא

בליל פסח בו אנו מרבים לספר בנפלאות הבורא, מתחזקת אמונתנו כי יש דין ויש דיין בעולם, וכי נאמן ה' לשלם שכר טוב לשומרי מצוותיו ולהעניש את עוברי מצוותיו, וזה אנו רומזים בפיוט "חד גדיא" לדברי חז"ל (אבות ב, ז) על דאטפת אטפון וסוף מטיפין טופון. וכמבואר להלן: הכלב טורף את השונרא על שטרף הגדי. ואף שהשונרא ראויה להעניש, אין זה מצדיק את מעשהו של הכלב, שהרי מי שמו לשר ושופט על השונרא, וגם הדי לא למשפט צדק הוא מתכוון, שכן כוונתו להזיק, ולכן אף הוא לוקה. ובדרך זה יש להבין כל הפיוט "חד גדיא", שה' הוא השופט כל הארץ,

הדן דין אמת ומשיגה על ברואיו, והוא עתיד לשחוט את מלאך המות ולהושיע את ישראל.

חד גדיא הוא פזמון המתאר שרשרת מאורעות עם קשר ברור בין "חוליות השרשרת", שרשרת המאורעות היא למעשה סידרת סמלים שראשית רומזת על בניית בית המקדש וחורבנו, וסופה בתיקון העולם במלכות שדי, אחרי שכל הרשעים ישאו בעונש המגיע להם, בפזמון מסומל בית המקדש בגדי, שבעד תשלום תמורתו גבה דוד המלך שני זוזים מכל איש בישראל (עין וזחים קטז:), ולאחריו מופיעים הגורמים שהסבו חורבנו או בנינו מחדש כדלהלן:

9

שונרא - נבוכדנצר. כלבא - כורש. חוטרא - יון. נורא - חשמונאים. מיא - אדום. תורא - ישמעאל. שוחט - משיח בן יוסף. מלאך המות - גוג ומגוג. הקב"ה - שיתגלה כבוד מלכותו עלינו מהרה. (הגדת "מעשה נסים"). וכן ביאר בהגדת "אמרי אש". חד גדיא דובין אבא בתרי זוזי - ידוע שדוד המלך כשקנה את גורן ארונא גבה מכל השבטים, וכתוב בירושלמי שגבה מכל אחד חצי שקל שהוא חצי סלע שהוא ב' זוזים, ומקום ביהמ"ק ינקרא גז כדכתיב בכרמי עין גדי.

ואתא שונרא ואכלה לגדיא - בית המקדש נחרב ע"י נבוכדנצר, וכתבו במדרש שונרא זה מלך בבל שונא רע.

ואתא כלבא ואכל לשונרא - כורש נקרא כלב כפי שכתוב ביוסיפון שינק מן כלבתא, וזה שאמר ואתא כלבא ואכל לשונרא הרג לבלשצר מלך בבל, והתיר לבנות את בית המקדש.

ואתא חוטרא והיכה לכלבא - יון לקחה את המלוכה מכורש, ויון נמשלה למקל כמו שכתוב במדרש "מקל שקד אני רואה" - זה יון שרודה במקל והיא לקחה את המלוכה ממנו.

ואתא נורא ושרף לחוטרא - באו החשמונאים ולקחו מיון את המלוכה, וכתוב במדרש שהכהנים נקראים אש, ולכן היה נר חנוכה ע"י נרות (עין ברטב"ן).

ואתא מיא וכבא לנורא - באה מלכות אדום ולקחה המלוכה מהחשמונאים, וכתוב במדרש "קול מים רבים" - זה אדום שקולו מסוף העולם ועד סופו.

הלכה

הגדה של פסח

והלבוש

באותו הלילה כשיצחק אבינו בירך את יעקב אבינו נפתחו שערי הברכה, וכן איתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לא)

הגיע ליל יום טוב הפסח וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר בני הלילה הזה העליונים אומרים שירה הלילה הזה אצרות טללים נפתחים. ודבר זה הוא לדורות כי בליל הסדר נפתחים בשמים אצרות גדולים של ברכה, ויכול האדם ע"י עבודתו לזכות לברכות ושפע ברוחניות וגשמיות.

יעקב אבינו דאג לדורות שיהיה שייכות לכל אחד להשפעת הלילה, שלא ידח ממנו נדח, ידוע שבליל פסח יש קדושה גדולה כ"כ שכל א' יכול למצוא תיקון, כנגד ארבעה בנים דברה תורה, דהיינו שבלילה הזה יש כח להמשיך ולהכניס אמונה לתוך כל אחד ואחד,

ולתקן כל הדי' בנים, ואפילו על בן הרשע יכולים להשפיע בלילה זו, והוא מכח יעקב אבינו שהכניס כח בלילה הזה שיהיה ביכולת כל אחד להיות לו תיקון ולקבל השפע הגדול של הלילה הזה, כי יעקב א' נטל את הברכות כשהיה לבוש בבגדי עשו הרשע, היינו כי יעקב רצה לפעול כח ברכה אף לאלו שהחיצוניות שלהם הוא כמו עשו הרשע, כי רצה לברך את הפנימיות שלהם שהוא כולו טוב שיהא הנקודה הפנימיות נתפשט, שיתברך אותו הנקודה ויהא נעשה האדם כולו ברכה, ובכח זה פעל יעקב אבינו ברכה מכוחו של ברכתו של יצחק אבינו, שיהא תיקון בליל פסח אף לאלו הנראים כרשעים, שנוכל בכח הקדושה הגדולה היורדת בליל פסח לקרבם ולהחזירם למוטב, והוא להורות לדורות כי אף מי שאינו ניכר עליו בחיצוניות שהוא יהודי, גם לו יורד ברכה בלילה הזה, על אף שהוא נראה ח"ו כמו עשו הרשע, כי בלילה הזה יש כח למחילה וסליחה אפילו על עבירות הכי קשות, אפילו על דברים שיהיה אינו מכפר עליהם, ויכולים לתקן גם את חלק הרשע שיקבל ברכה ושפע טוב.

והיינו שהפיוט מבאר היצק יעקב קיבל את הברכות מאביו, וכל מובה בעולם באה מן הברכות הללו. והפיוט מוכיח את כל הצרות שעברו על ישראל בגלות שבטעם במלוא הברכות מאתנו, והיאך לבסוף נחזור ונוכה לכל הברכות בגאולה העתידה.

ודברי הגר"א עולים בקנה אחד עם דברינו דלעיל, שבליל הסדר, מכח קבלת ברכתיו של יצחק, נוגה עלינו אור יציאת מצרים, שהוא התיקון של זוהמת הנחש. ולכן אנו 'חומפין' מצד 'גונבים' את האפיקומן, כי בזה אנו אוחזין מעשה אבותינו בדינו. וכשם שיעקב, אף שהוא איש תם, סמל של מרת האמת, בא במרמז - בחכמת תורתו, ועל ידי האפיקומן חמץ את הברכות מעשיו וקיבל אותן מיצחק, אף אנו, שארית ישראל שלא יעשו עולה, 'גונבין' את האפיקומן, להורות כי רוצים אנו לזכות בברכות יצחק בזה הלילה ששערי ברכה פתוחים בן, שהדי בברכות אלו טמון כל הטוב בעולם הזה ובעולם הבא כמו שכתב הגר"א.

One kid - חד גדיא

Many commentators explain the song of חד גדיא as a description of our history — beginning with our forefathers and culminating in the final redemption. Our interpretation is based on the commentary *Yad Mitzrayim*. For other similar interpretations see commentaries of the Vilna Gaon, *Maas-eh Nissim*, and *Leil Shimurim* on the Haggadah.

חד גדיא — *One kid*: This refers to the Jewish People, who are described in the writings of the prophets as "Hashem's flock,"²⁶² The song stresses "one kid," reflecting the verse which states "And who is like Your People, Israel, one nation in the world."²⁶³

The Jewish People are referred to as a young goat specifically, for the Talmud states that a goat is an especially willful animal, as are the Jewish People. This trait is responsible for some of our greatest triumphs, as well as our worst disasters.

We maintain our optimum connection with Hashem via the offerings in the Temple, to which each person contributes a half-shekel annually. A shekel equals four zuz. Thus we say that Hashem acquires us with two zuz — the half a shekel from which we bring offerings in the Temple.

מגיד הרקיע

יחי' - ידיו חלקת צואריו

זו הנה כשרבקה צותה את יעקב להיכנס אל אביו ולקבל את הברכות, היא הלבישה אותו בבגדי עשיו כדי שלא יכירו אביו, כפי שנאמר (שם טו - טז):

ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמודות אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן. ואת עורות גדיי העוים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו.

וכתב העטרת ישועה (רבי יהושע הורוויץ אב"ד דויקוב - סדר הגדה לפסח עמ' טז) שיש רמז לכך בסימני הסדר:

יחי', נראה עפ"י הפ' ואת עורות שני גדיי עוים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו, כי איתא במדרשי חז"ל אשר יעקב קיבל הברכות בליל א' דפסח ונתן לאביו לאכול אפיקומן וכמו שרמזו בסה"ק בא אחיך במרמז"ה עולה אפיקומן וכו', וזה יחי' ר"ת 'ידיו חלקת' צואריו, שעשתה לו מלבוש ע"י סוד אפיקומן.

והיינו שהסימן יחי', שפורסים את המצה האמצעית ומצניעים את החלק הגדול לאפיקומן, מרמז לכך שרבקה הלבישה ליעקב את עורות גדיי העוים על ידיו ועל חלקת צואריו, כדי שיוכל לקחת את הברכות מעשיו.

גניבת אפיקומן - מנהג אבותינו בדינו

זו ובהמשך דברי העטרת ישועה (שם) מצאנו את שאהבה נפשנו, והוא מקור נאמן למנהג ישראל של גניבת האפיקומן:

וע"כ המנהג אשר הבנים גונבים אפיקומן ובעבור זה עושים לו מלבוש וכו', וע"כ עושין מלבוש לבנים שלוקחין אפיקומן.

חרי שמנהג זה של גניבת אפיקומן יסודתו בהררי קודש ומקובל בדינו מישראל סבא, שבא במרמה והאכיל את אביו אפיקומן כדי שיקבל את הברכות במקום עשיו. ולכן בכל שנה ושנה בלילה זה בו נפתחים שערי ברכה, באים בני בניו של יעקב אבינו וחומפים את האפיקומן כדי שיוכו בברכותיו של יצחק.

ואתא שונרא — Along came a cat: This refers to the contention between Yosef and his brothers, represented by the jealousy of a cat, which resulted in Yosef being sold as a slave to Egypt. This threatened to swallow up the future of the Jewish People.

ואתא כלבא — Along came a dog: This refers to Pharaoh, who savagely sought to sink his teeth into the Jewish People.

ואתא חוטרא — Along came a stick: This refers to the staff of Moshe, which represents the retribution that Hashem brought upon Pharaoh, and the subsequent redemption from Egypt.

ואתא נורא — Along came a fire: This refers to our first national sin, the golden calf, which was produced through fire. This threatened to "burn the stick" of the Exodus and undermine our status of Hashem's chosen People, which we had attained upon leaving Egypt.

ואתא מיא — Along came water: This refers to the prayers of Moshe on behalf of his People, where he poured out of his heart like water²⁶⁴ and quenched the fire of the golden calf.

ואתא חוטרא — Along came an ox: This refer to Yeravam, the first king of the northern kingdom of Israel, who set upon two golden calves.²⁶⁵ This "consumed

אבל צריכים לזכור שבליל פסח עשו הרשע הוריד דמעות אצל יצחק אבינו, ואנו סובלים מדמעות אלו עד היום כדאיתא בחז"ל (תנחומא קדושים טו.) ועד שיתבטלו כוחם של דמעות אלו לא נזכה לגאולה השלימה, וליעוד של ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ועבודת לילה זו הוא ע"י התפללות בעת

הסדר לבטל אלו הדמעות, כי בעת הסדר זוכין לנקיות ולטהרה שיכולין להוריה דמעות אמיתיות שיש בהם כח לבטל אלו הדמעות של עשו הרשע.

פיוט זה חותם את סדר ההגדה, חתימה שהיא מעין הפתיחה, בסוד נעוץ סופו בהתחלתו. הנה כמו שהתבאר לעיל, שורש ענין יציאת מצרים הוא הבחירה של כלל ישראל. שכן ההגדה מתחילה בתיאור ברית בין הבתרים - שבה נבחרה האומה הישראלית. וכמו כן מסיימים את ההגדה בתיאור כיצד התגלתה ויצאה אל הפועל אותה בחירה במשך כל הדורות.

פיוט זה מבואר יפה בפירוש הגר"א. כהקדמה לביאור הפיוט נצטט מלשון קודשן: "כל הטובות שיש לנו, בין בעולם הזה בין בעולם הבא, כולם ירשנו מאבותינו בעת שביד יצחק את יעקב, ולולי הברכות חסרנו כל והכל היו לעשו. והסיבה להברכות היו "שני גדי עזים", שמבואר בגמרא - אחד לפסח ואחד להגיגה". עד כאן.

והביאור בזה הוא, שהברכות הורו-על בחירת ישראל מעשו - שעל ידם נבחרו להיות עם סגולתו של הקב"ה, ובכך אופף ברכות ניתנו על ידי שיעקב אבינו האכיל את קרבן הפסח ליצחק אבינו, כי הפסח מורה על כך שפסח ה' על בתי ישראל - ובחר בהם להיות לו לעם סגולה.

מפלאי ההשגחה שירידת ישראל למצרים נתגלגלה כתוצאה מקנאת האחים ביוסף. וביאור הדבר, שכל עיקר קנאה זו היתה על ענין הבכורה. האחים ראו בנתינת כתונת הפסים ליוסף אות על הכתרתו בתואר בכור. דבר זה הם רצו לבטל על ידי מכירת יוסף. ובשביל חטא זה נתגלגלו הדברים וירדו אבותינו למצרים כמו שאמר חז"ל (שבת י'): "בשביל משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים" (וכן מבואר בזוהר חדש וישב).

משמעות הדברים, יוסף היה בכור דקדושה שנאמר (דברים ל"ג י"ז): "בכור שורו חדר לוי", על ידי יוסף נשמר ענין הבכורה בכלל ישראל, בחינת "בני בכורי ישראל". מכירת יוסף שנבעה מקנאת האחים בבכור שורו - יוסף - גרמה לגלות מצרים, כי מאז הצטרכו בני ישראל לעבור שלבי צירוף עד שזכו להתרומם חזרה לבחינת הבכורה,

ובזכות כך לצאת ממצרים. וכן כותב הגר"א (חד גדיא): "באיזה זכות נגאלו? מה שהיה מראש ועד סוף - זה חד גדיא - הוא הבכורה שלקח מעשו".

ועל ציר זה סובב והולך פיוט זה, שמתואר בו כיצד בחינת הבכורה נשמרה במשך הדורות - עד להחזרת עטרת הבכורה ליושנה, בגאולה העתידה במהרה בימינו.

ולכך חוזר הפייטן בכל פעם על אותו "חד גדיא" - כי כל הפיוט מכוון להראות כיצד אותה בחינה הנקראת בכורה התגברה ויצאה אל הפועל (ואף כאשר הגויים התגברו על ישראל הרי הם התגברו מכוח הבכורה - שהם טענו כי בחינת הבכורה עברה עליהם, בעוונות ישראל).

ועתיד הקב"ה להחזיר את עטרת הבכורה לישראל לנצח, כמו שמסיים הפיוט, כדלקמן.

נמצא כי נאה ויאה לפיוט זה להיות תחומם של ענין ההגדה - שכל ענינה להורות על בחינת גילוי הבכורה בעם ישראל - שהוא עיקר מגמת הבריאה, על דרך הכתובים (ישעיה מ"ט ג'): "ישקאל אָשֶׁר בְּן אֶתְפָּאֵר", וכתוב (ישעיה מ"ג כ"א) "עם זו יצאתי לי תהלתי יספרי" - שזו תכלית ההגדה! (ראה עוד בזה במאמר ו' שבחלק ד').

פיוט זה גם משלים את תוכן הפיוט הקודם - "אחד מי יודעי", שבו תואר כיצד כל חלקי הבריאה מתאחדים יחד לגילוי כבוד שמים - "אחד אלוקינו בשמים ובארץ". בני ישראל, הנושא של פיוט זה, הם הנקודה שמסביבה מתאחדת כל הבריאה לתכלית אחת. בני ישראל הם נושאי כבוד שמים, וייעודם של כל שאר חלקי הבריאה הוא לשמש להם ככלים למילוי תפקידם, לכן הכרת אחדות הבריאה קשורה בהכרת מעלתם של ישראל כמרכז ועיקר הבריאה (ע"פ דעת תבונות עמי קכ הע' 277, מהגר"ח פרידלנר).

the water" of Moshe's prayer and reawakened the calamity of the golden calf, precipitating widespread idol worship, which culminated in the destruction of the first Temple and the exile of the Jewish People into Bavel.

ואתא השוחט — Along came the slaughterer: This refers to the Men of the Great Assembly, the Sanhedrin, that presided over the return of the Jewish People from Bavel and the building of the second Temple. The Talmud²⁶⁶ tells us that they prayed for the Evil Inclination towards idol worship to be destroyed and were indeed successful in "slaughtering" it.

שנאת מלאך המות — Along came the angel of death: This refers to the sin of the חנם — baseless hatred, which is the cause of the destruction of the second Temple, the calamitous exile that ensued and that continues until our time.²⁶⁷

ואתא הקדוש ברוך הוא — Then came the Holy One, Blessed is He: This refers to the time that we look forward to, when Hashem will redeem us from this exile, take us back to our Land and restore us to our former glory — and beyond!

May it happen speedily in our days!

ביאור הפיוט (ע"פ פירוש הגר"א)

ואתא שונרא - השבטים שנתקנאו ביוסף, ורצו לבטל את ענין הבכורה המיוצג על ידי יוסף. ואתא כלבא - זה פרעה, הנמשל לכלב, ושיעבד את ישראל, וביקש לבטל מהם את ענין הבכורה. ואתא חוטרא - מטה משה הכה בפרעה. אותן מכות גרמו להחזרת עטרה ליושנה וחירות ישראל. אותם נסים המשיכו והתגלו על ידי יי נסי המקדש שבבית ראשון - והם גילו על ייחודם של ישראל מכל האומות. ואתא נורא - זה יצר הרע שהחטיא את דור בית ראשון, ובגללו התבטלו נסי המטה שהתבטאו בנסי המקדש. ואתא מיא - אנשי כנסת הגדולה ביטלו את יצר הרע של עבודה זרה, ובהם הם גרמו להחזרת מעלת הבכורה לישראל. ואתא חוטרא - זה אדום, שבעוון שנאת חיים שחטאו ישראל, ניתן כוח לאדום להחריב את בית המקדש - ושוב נעלמה מעלת הבכורה מישראל. ואתא שוחט - זה משיח בן יוסף שעתידי להחזיר עטרת הבכורה לישראל. ואתא מלאך המות - אם לא יזכו משיח בן יוסף ימות, ותעדר אותה מעלה מישראל שוב. ואתא הקב"ה - עתיד הקב"ה להחזיר את מעלת הבכורה לישראל, או יתגלה בפועל אותו חד גדיא חד גדיא!

24 other gods. Then I took your father Avraham from beyond the river and I led him through all the land of Canaan. I multiplied his offspring and gave him Yitzchak. To Yitzchak I gave Yaakov and Eisav; to Eisav I gave Mount Seir to inherit, but Yaakov and his children went down to Mitzrayim."¹

Blessed is He Who keeps His pledge to Israel; Blessed is He! For the Holy One, Blessed is He, calculated the end of the bondage in order to do as He said to our father Avraham at the Covenant between the Parts, as it is stated: He said to Avram, "Know with certainty that your offspring will be aliens in a land not their own, they will serve them, and they will oppress them four hundred years; but

ושהם לתורה. [שיהרגו את אדום].
(המוסגר הזמנט דפוס ויילנא נגלל הנזור, ומלאמי
מדפוס ראשון, הורלדנא תקס"ט). ע"ב ב"ב (קכ"ג):
אין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של
יוסף שנאמר (עובד' א') והי' בית יעקב אש
ובית יוסף להבה ובית עשו לקש כו'. ועי'
זח"ב (ק"כ). דפסוק זה מיידי במשיח בן
יוסף:

28

Re Schoob on Prayer - Haggadah

It was that promise, which stood by our forefathers and us. The promise to preserve Bnei Yisrael as a nation, and eventually to redeem us, is referred to in the Torah, and is repeated many times in the Neviim, and it continues for all times until bi'as HaMashiach.

שלא אחר בלבד עמד עלינו לכלותנו. אלא שבכל דור נדור עומדים עלינו לכלותנו...
For not only one has risen against us to annihilate us, but in every generation they rise against us to annihilate us. But HaKadosh Baruch Hu, rescues us from their hand. Throughout the ages we have repeatedly been in danger of annihilation, but this promise that HaKadosh Baruch Hu would preserve us as a nation has prevailed each time our destruction was sought. The survival of the Jewish people in Mitzrayim, and our survival up to this very day — in spite of whatever may happen — is due only to the constant vigilance of HaKadosh Baruch Hu, Who will not allow us to cease to exist as His nation.

31

מגיד הרקיע (60)

29

חד גדיא - השתלשלות ישראל בגלות עד ביאת משיח

והנה אם נמנה את כל הנוכרים בפיוט 'חד גדיא', נמצא שמנה הפייט עשרה: א. גדיא, ב. שונרא, ג. כלבא, ד. חוטרא, ה. גורא, ו. מיא, ז. תורא, ח. שוחט, ט. מלאך המת, והעשירי הקדוש ברוך הוא. וביאר הג"ר חיים קנייבסקי שליט"א (סעמא דקרא - פסח) שהגדי מרמז לבני ישראל, והעשירי הלא הוא הקב"ה בכבודו ובעצמו, והשמונה הנותרים הם כנגד שמונה המלכויות שישראל נשתעברו תחת ידיהן:

חד גדיא, יש לפרש ע"פ המדרש (שחר טוב פ"ו ומובא ברש"י זכריה סוף פ"ה) למנצח על השמינית על ד' גלויות שהן שמונה מלכויות, בבל כשדים, מדי פרס, יון ומקדון, ישמעאל ואדום [רש"י העתיק אדום וישמעאל]. והנה אע"פ שרש"י כתב שמלכו כל שנים יחד אין הכונה ממש בחד רק שנחשבו למלכות אחת.

30

מוקדון ויון, אלכסנדר מוקדון היה המלך הראשון ובמותו נתחלקה המלוכה לר' כמפורש בדניאל ח', ועיין ביוסיפון, וזה נקרא שיון נמלה ממוקדון.

אדום וישמעאל, ע"י בסדר הדורות שבימי הגאונים כבשו הישמעאליים ירושלים מהרומיים, וזה נקרא וישמעאל נמלה מאדום, והם ימסרו המלוכה למשיח כמפורש בפרקי דרבי אליעזר פ"ל, ג' מלחמות של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים ומשיח בן דוד יצמח ע"ש.

ועל פי זה תפרש כל הפיוט, 'חד גדיא' זה ישראל כמו שכתוב (ירמיה ג' יז) "שה פזורה ישראל", "ואמן צאני צאן מרעיתי" (יחזקאל לד, לא), ובתרגום שני אסתר ג', שהמן אמר שישראל מוקדון כמכות כנדיים, ועי' רמב"ם ריש פ"א ממלכים. 'דובין אבא' זה הקב"ה כמו שכתוב (ישעיהו סג, טו) "כי אתה אבינו", "בנים אתם לה' אלהיכם" (דברים יד, א), אבא דיריב מיטרא (תענית כג:). 'בתרי זווי' שני לוחות הברית. 'שונרא' זה כבל כמו שכתוב בישעיה י"ג "וענה איים באלמנותי" ומתרגמינן וינצנון חתילין קבוקתהון. 'כלבא' זה כשדים כמו שכתוב על בלשצר (ר"ה ד). שהשקה מכלי בית המוקדש לכלבא. 'חוטרא' זה מדי כמו שכתוב (שהש"ר פ"א סימן ד) שדריוש וכורש פצעו מוחו של בלשצר בפרחה של מנורה, וזהו החוטרא שהכה לכלבא. 'גורא' זה פרס כמו שכתוב באסתר רבה ספ"ג על אחשוורוש, 'וחמתו בערה בו' (אסתר א, יב) א"ל הקב"ה למלאך הממונה על החמה זרק גופריא באחזניה. 'מיא' זו מוקדון על שם אלכסנדר מוקדון שמרח פגיו במים של גן עדן (תמיד לב:).

'תורא' זה יון כמו שכתוב (ויקרא פ"ג סימן ט) זה יון שהיתה אומרת כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק בבאלי ישראל. 'שוחט' זה אדום כמו שכתוב (בפסחים קיח:) על רומי ששחטו אבירים כנגלים שאין להם בעלים. מלאך המת זה ישמעאל כמו שכתוב (ב"ר פמ"ה) "והוא יהיה פרא אדם" (בראשית טו, יב) שהכל בחוץ ממון והוא בחוץ נפשות, ומלכות ישמעאל תמסור המלוכה להקב"ה כמ"ש בפרקי דרבי אליעזר פ"ל וכו' בהרהר בימינו אמן. (ועי' בעל הטורים סוף חיי שרה).

תמצית דבריו, שהגדי הוא משל לישראל הנקראים צאן, ובשמונה החרוזים הבאים אחריו נרמזות שמונה מלכויות הללו, והפייטן סבירא ליה כמאן דאמר שעתידיה רומי - שהיה אדום - שתפול ביד פרס-ישמעאל, ולכן השוחט הוא אדום, ומלאך המת הלא הוא

37 DARKNESS TO DESTINY

33

entirety from the beginning until the end. Yet, even the beginning is not complete without a prologue. If the story opens with the Jewish People already in Egypt, we will need an introduction as to how they got there in the first place.

The events that precipitated the arrival of Yaakov's family in Egypt were those surrounding Yosef and his brothers. The original point of contention that led to Yosef being sold to Egypt is represented by the special coat Yaakov made for him. The coat is referred to by the Torah as פסים.

What does the word pasim mean? Rashi explains that it is a reference to high-quality wool, and in order to corroborate this interpretation, Rashi quotes the words כרפס וחכלל from the verse in the book of Esther.

It turns out that when we eat karpas prior to telling the story of the Exodus, it is as a way of remembering the story of Yosef and the brothers. We take a vegetable, we call it karpas, and we dip it in salt water as a remembrance to the coat of Yosef that was dipped in blood after he was sold to Egypt.

Now we are ready to begin the story.

והותמים את עבודת ליל הסדר בפיוט 'חד גדיא', לומר שאף שאנו עומדים בעת בגלות ולא זכינו לקיום ברכותיו של יצחק במלואו, מאמינים בני מאמינים אנו, שלבסוף יבוא הקב"ה וישחט את הנחש הוא מלאך המת, ואז נזכה לקבל את הברכות בשלימות לעולמי ענ.

27

28

"God is the maestro who brings together conflicting, seemingly destructive forces into a harmonious, meaningful historical pattern. The apparent chaos is a mirage, the unseen Divine order is reality." The parting message of the long Seder night is that there is "seder" to the confusing, chaotic and overwhelming life and events around us. Reb Avraham Mordechai of Gur taught that a person may look at the saga of our people's history and conclude that it's all a series of random events, if that. There came a cat, a dog, a stick, a fire; all unrelated, even absurd occurrences. However, ultimately Moshlach will come and reveal how the entire sequence of history's events was carefully controlled, guided and monitored by God. Yes, there is a seder.

29

חד גדיא - השתלשלות ישראל בגלות עד ביאת משיח

והנה אם נמנה את כל הנוכרים בפיוט 'חד גדיא', נמצא שמנה הפייט עשרה: א. גדיא, ב. שונרא, ג. כלבא, ד. חוטרא, ה. גורא, ו. מיא, ז. תורא, ח. שוחט, ט. מלאך המת, והעשירי הקדוש ברוך הוא. וביאר הג"ר חיים קנייבסקי שליט"א (סעמא דקרא - פסח) שהגדי מרמז לבני ישראל, והעשירי הלא הוא הקב"ה בכבודו ובעצמו, והשמונה הנותרים הם כנגד שמונה המלכויות שישראל נשתעברו תחת ידיהן:

חד גדיא, יש לפרש ע"פ המדרש (שחר טוב פ"ו ומובא ברש"י זכריה סוף פ"ה) למנצח על השמינית על ד' גלויות שהן שמונה מלכויות, בבל כשדים, מדי פרס, יון ומקדון, ישמעאל ואדום [רש"י העתיק אדום וישמעאל]. והנה אע"פ שרש"י כתב שמלכו כל שנים יחד אין הכונה ממש בחד רק שנחשבו למלכות אחת.

30

מוקדון ויון, אלכסנדר מוקדון היה המלך הראשון ובמותו נתחלקה המלוכה לר' כמפורש בדניאל ח', ועיין ביוסיפון, וזה נקרא שיון נמלה ממוקדון.

אדום וישמעאל, ע"י בסדר הדורות שבימי הגאונים כבשו הישמעאליים ירושלים מהרומיים, וזה נקרא וישמעאל נמלה מאדום, והם ימסרו המלוכה למשיח כמפורש בפרקי דרבי אליעזר פ"ל, ג' מלחמות של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים ומשיח בן דוד יצמח ע"ש.

ועל פי זה תפרש כל הפיוט, 'חד גדיא' זה ישראל כמו שכתוב (ירמיה ג' יז) "שה פזורה ישראל", "ואמן צאני צאן מרעיתי" (יחזקאל לד, לא), ובתרגום שני אסתר ג', שהמן אמר שישראל מוקדון כמכות כנדיים, ועי' רמב"ם ריש פ"א ממלכים. 'דובין אבא' זה הקב"ה כמו שכתוב (ישעיהו סג, טו) "כי אתה אבינו", "בנים אתם לה' אלהיכם" (דברים יד, א), אבא דיריב מיטרא (תענית כג:). 'בתרי זווי' שני לוחות הברית. 'שונרא' זה כבל כמו שכתוב בישעיה י"ג "וענה איים באלמנותי" ומתרגמינן וינצנון חתילין קבוקתהון. 'כלבא' זה כשדים כמו שכתוב על בלשצר (ר"ה ד). שהשקה מכלי בית המוקדש לכלבא. 'חוטרא' זה מדי כמו שכתוב (שהש"ר פ"א סימן ד) שדריוש וכורש פצעו מוחו של בלשצר בפרחה של מנורה, וזהו החוטרא שהכה לכלבא. 'גורא' זה פרס כמו שכתוב באסתר רבה ספ"ג על אחשוורוש, 'וחמתו בערה בו' (אסתר א, יב) א"ל הקב"ה למלאך הממונה על החמה זרק גופריא באחזניה. 'מיא' זו מוקדון על שם אלכסנדר מוקדון שמרח פגיו במים של גן עדן (תמיד לב:).

'תורא' זה יון כמו שכתוב (ויקרא פ"ג סימן ט) זה יון שהיתה אומרת כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק בבאלי ישראל. 'שוחט' זה אדום כמו שכתוב (בפסחים קיח:) על רומי ששחטו אבירים כנגלים שאין להם בעלים. מלאך המת זה ישמעאל כמו שכתוב (ב"ר פמ"ה) "והוא יהיה פרא אדם" (בראשית טו, יב) שהכל בחוץ ממון והוא בחוץ נפשות, ומלכות ישמעאל תמסור המלוכה להקב"ה כמ"ש בפרקי דרבי אליעזר פ"ל וכו' בהרהר בימינו אמן. (ועי' בעל הטורים סוף חיי שרה).

תמצית דבריו, שהגדי הוא משל לישראל הנקראים צאן, ובשמונה החרוזים הבאים אחריו נרמזות שמונה מלכויות הללו, והפייטן סבירא ליה כמאן דאמר שעתידיה רומי - שהיה אדום - שתפול ביד פרס-ישמעאל, ולכן השוחט הוא אדום, ומלאך המת הלא הוא

הלכה הגדה של פסח והלבוש

וכבר גילו לנו חכמינו שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יוצא מצרים, כי בליל פסח האדם יוצא מתוך בחי' מצרים, כי האדם יכול לצאת מתוך מיצר הגוף שזה עיקר תכלית

יציאת מצרים כמבואר בשפת אמת, שהנפש לא יהיה בתוך מיצר הגוף ויהיה ביכולתה להתרחב, ובכל שנה בלילה זו ניתן המציאות והיכולות להאדם להעלות את עצמו, בבחינת אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים, כי בלילה זו מן השמים מאביהים ומעלים את האדם, רק האדם מצידו צריך להיות מוכן שיעלו אותו, והלילה הזה נקרא ליל שימורים וכפי אשר פירשו אותה בספה"ק מלי' יושב ומצפה, שהלילה מצפה לבני ישראל שהם יגביהו ויעלו את עצמם, כי הלילה מוכן לאורות עליונים, ורק מצד האדם לקבל את זאת.

ומצות מצה נותן להאדם היכולת להתעלות, בבחי' קדש עצמו במותר לך, דהיינו המעלך מארץ מצרים, דרגא יתירה מייצאה שמזכך החומר של האדם שיהיה ביכולתו להתעלות ולהתרומם, שהגוף לא יסתיר לנשמה אלא אדרבה שיהיה ותורתך בתוך מעי, שגם הגוף יתעלה ויתחפך מכתנות עור לכתנות אור.

הלכה הגדה של פסח והלבוש

בהגדה של פסח פדות יעקב (נר' בקאפוטט הקצ"ה) להגאון רבי יעקב מאמשטיסלאוו זללה"ה (חובא ממנו תשובה בשו"ת לבעל התניא זי"ע הנדפסות סוף שו"ע הרב עיי"ש) מבאר הדברים לפי סדר שנות האדם, והמלחמה

שיש בין הנפש להגוף, ועל זה מרמז כל החרוזים של חד גדיא, כאשר נבאר דבריו בעז"ה, והוא שייך לעבודת לילה זו, שעיקרה הוא חירות הנפש ממאסר הגוף, שזה תכלית כל יציאת מצרים.

האדם מורכב מנפש וגוף, הנפש הוא הנשמה הקדושה שיש לכל איש ישראל חלק אלקי ממעל, הנפש רוצה להיות רבוק בהבורא ית"ש כי הוא שורשה ומקורה, כדכתיב (בראשית ב. ז) ויפח באפיו נשמת חיים, ואמר חז"ל מאן דנפח מדיליה קאנפח, ויש לו גוף המושך לגשמיות ולעסק בענינים גשמיים. נפש האדם מכונה בשם גדי [ע"י ספר אורח

מו) אולם נראה, שלא רק את מכירת יוסף אנו מזכירים בלילה זה, אלא גם את הישמעאלים שנמכר יוסף על ידם כרכיב (בראשית לו, כח - כט):

וישבו לאכל לחם וישאו עניהם ויראו ותנה ארחת ישמעאלים באח מגלעד וגמליהם נשאים נבאת וצרי ולף חולקים לתוריד מצרימה. ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסנו את דמו. לכו ומכרנו לישמעאלים וידנו אל תדו בו כי אחינו בשרנו הוא וישמענו אחיו. ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה.

דחנה כתב המדרש"ל (שו"ת סימן פח):

אחר האכילה יוצא ממנו דחינו אפיקומן כמו שהוא ברוך במפה, וישלשל לאחוריו ולך בית כמו ד' אמות, ויאמר, כך היו אבותינו הולכין עם משארותם צורות בשמלותיהם.

בלומר שנהגו ללך בליל הסדר עם האפיקומן צרור בשמלה ומשולשל לאחוריו. וכיאר רבי שלמה קלוגר (תנש"פ יריעת שלמה) מעם הנהגה זו:

הנה האחרונים בסיומן תע"ו הביאו בשם מדרש"ל בחשוכה סימן פ"ו ויוציא האפיקומן כמו שהוא ברוך במפה וישלשל לאחוריו ולך בבית ד' אמות ויאמר כך היו אבותינו הולכים משארותם צורות

בשמלותם וכי עכ"ל. הנה להבין מעם דבר זה, וכי מחוייבין אנתנו לעשות רמו על כל תנועה שהיא עושיין או, ואבו לא די לנו לזכרון יציאת מצרים כל מה שתקנו חז"ל בלילה זו, ולמה לנו להוסיף עוד מה שנדרשם שהם עשו כן לפי צורך שעת, וגם ליתן רמו היכא רמיא זה בתורה.

ותנה להבין ממיכות הענין זה לזה, ותוא כהקדים מה שאמר חז"ל בסוף פ"ח דפסחים, תנא כל אחד ואחד נותן פסחו בעורו ומפשילו לאחוריו. אמר רב עיליש טייעות, ופירש רש"י עם חז"ל, דרך סוחרי ישמעאלים הוא זה, עכ"ל. ותנה מעולם הזה דבר תמה לי, דמה קמ"ל רב עיליש בזה, ולענין מה קבעו חז"ל דבר זה בש"ס, וגם גוף הברייתא הוא למותר, דמה נ"מ לנו באיזה אופן היו נשאתם את הפסח לביתם. אך להבין דברי חכמים וחידושים נראה לי, דהנה במעם ענין שעבוד מצרים הריב מעמים נאמרו בות מוהיכן נמשך שעבוד מצרים, ודעת כמה מפרשים הוא דבעין מכירת יוסף היו כן, ונראה דכן היה כונתם ו"ל כאן, דחנה בכל עניני פסח נעשה רמו על הנאולה ועל השעבוד, דמורד מורה על השעבוד ופסח ומצה על הנאולה, אך לא נעשה רמו מאיזה ענין נמשך השעבוד, ומאיזה מעם הית, לכך עשו רמו בזה, דהיינו ענין מכירת יוסף, דחנה שם כתיב (בראשית לו, כח) "וישאו עניהם ויראו ותנה ארחת ישמעאלים באח" וכו'. ואחר כך כתיב (שם ספוק כח) "ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף לישמעאלים", ולכך עשו רמו בזה במה שנשאו הפסח בדרך ישמעאלים סחרים, לחזק ענין מכירת יוסף שהיו שם ישמעאלים וסחרים, ויזכרו דבעין זה היו השעבוד. ולכך רוב עיליש היו קשה קושיהנו, דלמה מספר הברייתא סדר נשאתם הפסח, לכך נתן מעם מכה שהוא טייעות דדרך סוחרי ישמעאלים הוא זה, לכך לזכור עון מכירת יוסף עשו כן להכיר מאיזה ענין נצמח השעבוד.

עלף בדינו שמקורו ושרשו של שעבוד מצרים הוא מכירת יוסף לישמעאלים, וזה מעם המנהג שהזכיר מדרש"ל לשלשל את האפיקומן מאחורינו, כמעשה הסוחרים הישמעאלים. ועיין במאמר ו' 'עלילות הרם בפרוס הפסח' מה שכתבנו בביאור ענין זה.

מו) ועל פי זה נבוא לכאר את הקשר בין פיוט זה, המסתים בנאולתן של ישראל ומפלת שלמון ישמעאל, ובין סיפור יציאת מצרים. והיינו, ששורש הנאולה האחרונה ענין בנאולה הראשונה, ועל כן בשם שהנאולה הראשונה באה לתוציא מגלות מצרים שבאת על ידי הסוחרים הישמעאלים שמכרו את יוסף הצדיק מצרימה, כך הנאולה העתידית תוציאנו מהגלות האחרונה, שהיא הגלות השמינית שתהיה תחת שלמונם של ישמעאל, דכיון שתחילת בניספתנו לגלות היא על ידי ישמעאל, שוב אין אנו יוצאים לחירות עולם עד שנצא מתחת ידם,

ותנה הגלות תחת ידי ישמעאל היא הקשה ביותר, וכדאיתא בזהר (שמות דף יז. אות דס):

רבי יהודה פתח, "תחת שלש גוהו ארין גוי, תחת עבד כי ימלך" (משלי ל. כא:כב), דתניא לית לך אומא מביכא וקיללא ונבוית קמי קודשא בריך הוא, כוונתיהו דמצרא, ויהיב לון קודשא בריך הוא שלמונתא בניניהו דישראל. "ושפחה כי תירש גברתך" (שם ספוק כט), דא הני, דאולדת לישמעאל, שנעשה כמה רעות לישראל ושלש בהם ועינה אותם בכל מיני ענייין וגור עליהם כמה שמדות, ועד היום הם שולטים עליהם ואינם מניחים להם לעמוד בדחם. ואין לך גלות קשה לישראל כמו גלות ישמעאל.

ומחמת הקושי והעניו של גלות ישמעאל, עתיד הקב"ה לשמוע את חתוננו, לנאלנו מתחת עול מלכותם באחרית הימים, וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לא):

ולמה נקרא שמו ישמעאל. שעתיד הקדוש ברוך הוא לשמוע בקול נאקת העם כמה שעתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים. לפיכך נקרא שמו ישמעאל, שנאמר "ישמע אל ויענם" (תהלים נה, כ).

ונזכה שיבא הקדוש ברוך הוא וישחוט למלאך המות, שהוא ישמעאל הפרא אדם הבזוז נפשות, ויחזור הנגדי לשכון תחת כנפי אביו בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו.

לחיים לבעל כלי יקר בדרוש לפסח שהגדי מרמו על עסקי הנפש, והנפש יש לה טבע של הגדי להיות בהכנעה, והנפש בטבעה נכנע לה. גדיא בגימטריא ח"י, כי הנפש הוא עצם חיות האמיתי של האדם. וכלליות המעלה של האדם מצד עבודת הנפש הוא בב' ענינים שהם אהבה ויראה, וזה חד גדיא חד גדיא, וקאי על בני ישראל שהם חד גדיא, וכפל הענין כי מרמו על ב' הכוחות החיים של בני ישראל, אהבה ויראה.

דובין אבא, אבא הוא הקב"ה כמוש"כ בתורה הק' כי בני ישראל הם בניים למקום כדכתיב (דברים י"א, א) בנים אתם לה' אלתיכם, וכתיב (מלאכי א', י) ואם אב אני איה כבודי, וזבין אבא הכונה שהקב"ה קנה את בני ישראל להיות מיוחדים לו, בתרי זווי בב' אותות שיש בכל ישראל בכל עת, היינו אות ברית מילה ואת התפלין ואת שבת, והאותות האלו נקראים זווי, שעל ידיהם זים מחיי החומר לחיי הנפש נע"י במדבר"ר כב, ז: למה נקראו שמם זוים על שם שזוים מזה

39 תרי יו"ד שיש בכל איש ישראל, בתרי זווי, מרמו כי כל אלו מהאותות יש להם ב' חלקים, מילה ופריעה, זכור ושמור, תפלין של יד תפלין של ראש. ומסיימים חד גדיא חד גדיא, הוא החיות הנשמה שיש לכל איש ישראל ע"י תורה ותפלה. הרי יש בישראל ד' כוחות של חיות אהבה יראה תורה תפלה, וזה הכונה חד גדיא חד גדיא ד' פעמים.

ויש להוסיף לבאר הענין עפ"י התורה אמר להרה"ק רבי לייב איגר מלובלין ז"ע שתרי זווי הכונה ב' אנפנים שהאדם זו עצמו, הוא זו ע"י סור מרע, וזו ע"י עשה טוב, זו מהרע וזו לקרב עצמו לטוב [וב"פ גדיא שבגימטריא ח'י,

כדאי בשפת אמת יחי חי הוא יודוך, דקאי על ברית הלשון וברית המעור, וי"ל שהם בבחינת סור מרע ועשה טוב]. מילה הוא הסרת הערלה ופריעה הוא התגלות הטוב, שמור בשבת הוא סור מרע, וזכור הוא עשה טוב, תפלין של יד הוא לקשר הגוף ולמנוע אותו מרע, ותש"ר הוא להאיר אור הנשמה, הרי כי כל האותות האלו הם תרי זווי, יש להם הכח להזיז האדם מהרע, ולקרבו לצד הטוב.

ועבשיו נבא לפרש החרוזים לפי סדר שנות האדם והנסינות שיש לו.

ואתא שונרא ואכלה לגדיא. שונרא הוא רמו לגוף, דאמרו חז"ל (תרוי"ב) על החתול שאינו מכיר את בעליו נע"י מש"כ בכ"ן יהודיע שם, וכ"ן הגוף אינו מכיר את הבעלים שלו, היינו קונו שהוא הבורא עולם, ואתא שונרא היינו הגוף, ואכל לגדיא היינו הנפש כנ"ל, כי בשנות הילדות מאז שנולד האדם, הוא עוסק בגשמיות, אוכל ושותה, ועי"ז הגוף שולט על הנפש, והרגילות בעיני הגוף מושך את האדם למטה. ויש להוסיף כי גדי יש לו הכח לקפוץ [נדא"י בב"ק (כ"א)] הכלב והגדי שקפצו, והוא רמו להגשמה שרוצה לקפוץ למעלה, היפך מהגוף של האדם המושך אותו למטה למטה.

וחוזרים לומר דובין אבא וכו', כי אומרים כי גם בעת הזאת אשר הגוף מתגבר על הנפש, עדיין נפש ישראל מיוחדת לה', ואדרבה או היא מתגברת ביותר, ללחום נגד השפעת הגוף הרוצה להמשיכה למטה.

41 ואתא כלבא ונשך לשונרא. הכלב הוא היצר הרע של דברים האסורים הנמשל לכלב המנבח, וזה היצר מתחבר אל הגוף הנמשך אחר החומריות, ושניהם ביחד מתגברים על הנפש להמשיכה למטה. ויש לפרש לפ"ז ונשך מלשון חיבור, כענין ככרות נושכות (ע"י פסחים מה"ג). ואף שהאדם נולד עם היצר הרע, אבל אינו יכול להמשיכו אל הדברים האסורים עד שהוא נתגדל קצת יותר, ואכל לגדיא בכח הזה. ומסיימים עוה"פ דובין לאבא

כנ"ל שסוכ"ס מתגבר הנפש על כל הנסינות.

42 ואתא חוטרא והכה לכלבא. חוטרא הוא השבט מוסר המכניע את הגוף, ומכניע את הכלב אשר רוצה להמשיך את האדם לרע, וע"י מוסר האדם מכניע את הגוף שיהיה נכנע אל הנשמה. חילוק הגימטריא בין גוף לנשמה הוא מוסר, כי ע"י השבט מוסר הוא מכניע את הגוף, וגם חלקי הרע הבא מהיצה"ר.

ואתא נורא ושרף לחוטרא. נורא הוא היצר הרע, כמאמר חז"ל (קידושין כ"א) נורא בי עמרם, והוא היצה"ר של תאוה הבורע כאש בלב האדם, וע"י התגברות התאוה שבא בימי הבחורות של האדם, הרי זה שורף השבט מוסר, ואינו ניכר כלל כאילו נשרף לגמרי, וע"י היצר של תאוה נתעורר הכלב והשונרא, כי שנאה תעורר מדנים' (משלי י"ב), ונראה כאילו לא הכניע את הרע מעולם.

ואתא מיא וכבה לנורא. היא התורה הנמשל למים כמו שאמרו חז"ל (תענית ד') שיש בכוחו לבטל כח התאוה שיש באדם, כמו שאמרו חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תורה תכלין, וכ"ן אמרו משכהו לבית המדרש, וזה קאי על יצר של תאוה שנקרא בשם מנוול, והעצה לזה הוא להחליף התאוה בחשקת התורה, וזה מה שתורה נמשל למים, שמורה על חשקת התורה והצמאות לתורה. וע"י

התורה נתעורר החוטרא שהכה לכלבא, היינו ע"י התורה שמבטל אש היצה"ר, נתעורר עוה"פ כח השבט מוסר להכניע אתהגוף המושך רח"ל למטה.

44 ואתא תורא ושתה למיא. שור מרמו על גאווה כמו שאמרו חז"ל (שמו"ד כ"ג) גאה שבכבהמות השור, ומרמו על היצר הרע של גאווה שבא דייקא ע"י לימוד התורה, כי הוא מתנשא ע"י שלמד תורה הרבה כמו שדרשו חז"ל (עירובין נ"ד) על הפסוק (במדבר כ"ג, ט) ומבמות הגיא, ועי"ז הוא אוכד זכות של לימוד התורה, וגאווה הוא מזיק כמו השור המזיק, וגורם היזק לכל התורה, וחזרו אש התאוה כאילו לא נכבה רח"ל.

ואתא השוחט ושחט לתורא. זה הוא האיש המתבונן בשפלות האדם, ורואה כי באמת אין מה להתגאות בעולם כלל, ורואה גנות הגאווה, ובזה הוא זוכה את יצרו ומכניע כח הגאווה, וזה הכונה שוחט לתורא היינו לגיאות שהוא המזיק לכל התורה שלמד. ובזה חזרו המים

למקומם ובכ"ן חוזר גם החוטרא למקומו, ובוה מתגבר הנפש.

45 ואתא מלאך המות ושחט לשוחט. הכונה לומר שאעפ"כ כבוא עתו יבא המלאך המות, לפי שלא נתמקד הזוהמא לגמרי, ויש עדיין מה שיכול המלאך המות לשלוט ולבטל השוחט וממילא מתגברים חלקים הרעים שבאדם לאחר פטירתו, עד שיבא זמן תיקון העולם ויבולע המות לנצח, אז יבא הקב"ה בכבודו בעצמו ויתבער הרע ויקומו המתים כי יתמקד כל הרע שבגופם, ואז תאיר הנפש בשלימותה ביחד עם הגוף.

ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות, ואז ישובו כל התיקונים אל מקומם, ויתבער הרע ויתקיים ובלע המות לנצח, ואז תאיר הנפש יחד עם הגוף, שיתקיים במה"ב. וזה הוא באמת תכלית כל יציאת מצרים, שהוא שורש כל הגאולות, שיתגלה התיקון השלם בגאולה השלימה. וזה הוא סיום עבודת הסדר להגיע אל הגאולה העתידה במהרה בימינו.

central theme is that God is the Master of the world. No story ends without God. God must, whether we like it or not, want it or not, recognize it or not, enter into every story of our individual as well as collective life. God is the Master of all fate who conducts the affairs of the world in His fashion, and His fashion does not always conform to the fashion we design or prefer, so that occasionally the world appears chaotic, unfair, inexplicable, in disarray. We tend to forget or ignore the fact that actions have their consequences and that there is no deed which, in the end, does not lead up to God. Every deed, even one as "simple" and "ordinary" as buying a goat (car! home!) in the market place, is part of a chain. Somewhere that chain will lead to God, and then all those involved in the chain that may even drag for thousands of years (galut!) must answer before His throne of justice.⁵

47 There is yet another approach which views the goat as the man's soul which descends ("sold by the Father") to this earthly existence and suffers through the trials and tribulations of life as it moves (zuz-zazin) about in this world. Each stanza of the song symbolizes another phase and stage of life as we know it. As life progresses and years pass by, man is reminded Chad Gadyah, Chad Gadyah—"Unique soul! Unique soul!" What have you accomplished on this world? What are you doing here? But man procrastinates, thinking that there will always be a later, when he will tend to the spirit and soul. Later however, never comes. Finally, man is warned that in due time the soul will have to return to its source and give reckoning for its deeds. Ultimately, one must answer to a higher Source!²

49 Pesach is the occasion of new creation of the Jewish people. What can we learn from this observation? The spiritual forces operating at Pesach time each year are such that the Jewish people and in fact any individual Jew can achieve the impossible if these forces are used. An attempt to leap up, to reach a whole new level of sensitivity, of personality development, can have a degree of success if undertaken on Pesach which may be far more difficult at any other time. There is a special Divine assistance offered at this time which makes achievement of many levels of growth possible in one leap; under normal circumstances such levels must be painstakingly acquired in gradual sequence. The very word "Pesach" means "leaping over"; at a deeper level the connotation is that of leaping over levels of growth which would ordinarily have to be attained one at a time.

צריך להאמין בכך! כך נזכה ללבוש תפילין מתוך אימה, יראה ופחד. וגם בשאר המצוות זה כך, ציציית שופר וכו', צריך רק להאמין בכח המצוות. זוהי הסוגיה של חג הפסח, לקנות אמונה. אמונה של "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב). הכה נתבונן באמונה שלנו במעמד הר סיני, מה אנו למדים מאותו מעמד. מי היה שם באותו מעמד? ציפור לא צייצה, פרה לא געתה, אריה לא שאג. גם חיות הקודש הפסיקו לומר קדושה - הכל התבטל. מי היה בהר סיני? רק הקב"ה ואנחנו, החתן והכלה היו שם ומלבדם אף אחד בעולם, כל הבריאה התבטלה באותו זמן. באותו מעמד שהתקיים בהר סיני למדנו מה זה יהודי, ומה כחו הגדול. מי שמאמין רק בקודשא בריך הוא ולא בכח היהודי שבו חסר לו במעמד הר סיני; צריך לדעת כי "פנים בפנים דבר עמכם ה'" (דברים ה, ד). היו שם שתי פנים, כביכול. היה שם הוא יתברך ואנחנו. מאותו מעמד קבלנו את העוצמה שלנו, צריך להאמין בכך ולדעת להעריך את הכח הגדול שיש בידינו לקיים מצוות.

ובכל הדם יש זמן אשר הוא מרגיש החשוכות להחמיל מחדש, שכל לו בארבע ממרום להגבי אותו משפל המלכ שלי, ולהגבי את עלמו מדרכי החיים שלו לדרך חדש; אבל העיקר הזה בזמן הוא החפזון, שיגבי את עלמו בזרוע דילוג, להדרך החיים החדש, כי זמן כזה אי אפשר לילך בהדרגה. וכדי אחריו נרובה, בחפזון ובזריזות, כי אם יתחיל לעשות חשבון הנפש על כל פרט ופרט, וילך בהדרגה מעלה מעלה, ולא יגלגל את הזמן הכוא, שוב לא יהי לו הסיוע להגבי את עלמו ולהחמיל מחדש, וכמו בני צמאים אשר נגלה עליהם השכינה והגניבו את עלמם דרך דילוג, ורק אח"כ עשו חשבון מכל המעלות שקנו, בהדרגה כל מעלה ומעלה לצרר אותה, וזה הי ענין ימי הספירה אחר פסח, לצרר בפרטיות מה שקנו בדילוג בני הפסח, וזכה זה וכו' בכל הדם אשר יש לו זמן אשר מן השמים פותחין לו שכי זיכותו להגבי את עלמו מדרכיו, והעיקר הוא לכל לשמוע לעלם הילך, שצריך לילך בהדרגה, כי אז מוטל עליו להגבי את עלמו דרך דילוג, ולגלגל את ההארע ממרום ובמיוחד צליל התקדש חג, שזו חזונו אותן ההארע שירדו צפת ילינו, ונותן הכח בכל איש ישראל להגבי את עלמו, ומן השמים מושכין את האדם, אבל על האדם מוטל להיות אחריו נרובה, לדגל על הכריים, ולהיות נמשך אחרי ההארע הגדולים היורדים אז.

וויאמן העם" ש"ת ה' ב' תמוז - פסח 50a ק"ג ונתבאר בארוכה בשיחה יציאת מצרים - לידת עם ישראל). אבל הקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול אמר: אין כאן שום חשבונות. והרי הקב"ה שכולו חסד, יכול לנהוג כרצונו, הוא אדון העולם, והוא החליט להוציא את בני ישראל ממצרים. באיזה כח נעשה נס זה? בכח האמונה! על עם ישראל היה מוטל דבר אחד: להאמין. וכפי שנאמר "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל" (שמות ד, לא). והנה גם כיום, בכל שנה ושנה כאשר מגיע חג הפסח - ליל הסדר כאילו אומר לכל אחד מאתנו: בני! יש לך שאיפות בחיים, אך יש לך כל מיני חשבונות של חוסר אמונה - האם אתה יודע לאן אתה מסוגל להגיע? הרי היום בלילה פועל הקב"ה בכבודו ובעצמו! גם אתה יכול להיות תלמיד חכם אמיתי". זהו כחו של חג הפסח וזהו כחם של המצות שנקראו "נהמא דמהינותא" - לחם של אמונה. למחרת ליל הסדר צריך יהודי לקום ולהרגיש שאתמול בלילה הוא זכה לצחצוח נפשו ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו. וזאת שום מלאך לא יכול לעשות, לא המלאך גבריאל ולא המלאך מיכאל. כל המלאכים וכל השרפים כולם אינם יכולים לעשות זאת. ההרגשה למחרת ליל הסדר צריכה להיות שאתמול ממש היתה יציאת מצרים, זכינו לחירות ולהשפעת קדושה מאת הקב"ה בכבודו ובעצמו. ומהו החלק המוטל עלינו לעשות? רק דבר אחד - אמונה. להאמין ולדעת שהדברים פועלים באופן זה. יהודי צריך לקום בכוקר למחרת ליל הסדר, ולומר לעצמו: אני רואה כאן אדם חדש! יהודי שהיה עובר את חג הפסח בצורה כזאת, הרי היה זוכה לגדלות באופן שאין הפה יכול לתאר. מה שחסר לנו זה רק אמונה - אנו פשוט לא מאמינים. אנו מהרהרים: "יודאי; ליל הסדר הוא לילה נפלא מאוד, אוכלים מצות, כרפס, מרור, חרוסת וארבע כוסות, אבל...", "ויאמן העם!"

"נהמא דאסותא"

המצה היא גם "נהמא דאסותא" - לחם של רפואה. כל רופא יכול לרפואה